

TIN UJEVIĆ I MARKO MARULIĆ

(RAZNOVRSNOST I RELEVANTNOST TINOVIH
MARULOLOŠKIH ZAPISA I FRAGMENTA)

Srećko Lipovčan

UDK: 821.163.42.09 Ujević. T.
Izvorni znanstveni rad

Srećko Lipovčan
Institut "Ivo Pilar"
Z a g r e b

Na splitskom su se *Voćnom trgu* zauvijek susrela oba pjesnika: na postolju Meštrovićeva *Marulića* upisan je Tinov *Oproštaj*,¹ jedan od njegovih najljepših, poetološki i kulturološki najvažnijih ostvaraja; ali, *Oproštaj* nije ni prvi niti jedini njegov *marulološki* tekst, tek je *najpoznatiji*. Iako o njemu nije napisao cjelovita ogleda — poput mladenačkog o *Natku Nodilu* (1912) ili zrelog o *Luki Botiću* (1930) — u razdoblju od tri desetljeća (1910. do 1940) Marulićevo ime nalazimo u *osamnaest* Ujevićevih tekstova. Međutim, stvarno je relevantno samo njih *dvanaest*:² **dvije**

¹ Dotadašnji — s godinama sve nečitljiviji tekst ("nestajalo" je slovo za slovom) — zamijenjen je brončanom pločom u koju je upisan sonet. Postavili su je Grad Split i Književni krug Split – *Marulianum*, a svečano je otkrio tadašnji predsjednik DHK, Ante Stamać, 22. travnja 1998. (na *Dan hrvatske knjige*)

² U šest od njih spominje se zbog drugih: u pjesmi "Naše vile" (*Stekliš*, svibanj-lipanj 1911.) riječ je o "Marulovoj seji"; u podlistku "Supetar na Braču" (*Jadranska pošta*, V, br. 292, str. 2-3, Split, 14. 12. 1929.) i u autobiografskoj prozi "Kralj boema se ispovijeda na pragu 1930." (*Jadranska pošta*, V, br. 303, str. 12-13, Split, 31. 12. 1929.) piše o Splitu, "gradu Marulića"; u podlistku "Jeronimova pisma. Dalmatinsko remekdjelo" (*Jadranska pošta*, VI, 181, 6-7, Split 6. 8. 1930.) kaže za njih da su "komad najstarije hrvatske proze, daleko prije Marulića...", a u polemici "Zeniton. Povampireni Ljubomir Micić" (*Jadranska pošta*, VI, br. 181, str. 6-7, Split, 6. 8. 1930.) piše o Meštroviću "...koji najradije sebe vidi u svojim junacima, Grguru Ninskom ili Marku Maruliću". U *posljednjem* zapisu, iz godine 1940, neobjavljenom za života ("O Jovanu Kršiću", III, Sabrana djela /dalje: SD/, sv. XVI.), Marulićevo ime navodi u polemičkoj samoobrani. No, taj je zapis zanimljiv iz drugog razloga, pa o njemu govorim poslije.

pjesme (Petar Zoranić;³ *Oproštaj*),⁴ i **deset proza**: 1. *Hrvatska knjiga*,⁵ 2. *Domus Marulorum*,⁶ 3. *Ispunjeni zavjet*,⁷ 4. *Božanski lagum*,⁸ 5. *Zora s Mosora*,⁹ 6. *Značenje Dalmacije*,¹⁰ 7. *Zdravo Jugoslavijo: narod je vječan!*¹¹ 8. *Hrvatska bez mora* i 9. *Uskoci*,¹² 10. *Zemljopisna sanjarenja. Snopić Ljube Prijatelja*.¹³

Što smo do sada o njima znali? Uvid u publicističku i znanstvenu recepciju i u ovom slučaju potvrđuje da je Ujević do sada pretežno bio ocjenjivan (samo) kao *pjesnik*. Tako se (s razlogom) mnogo pisalo o *Oproštaju*, i (s pravom) isticalo važnost *Petra Zoranića*, ali se — s jednom iznimkom — šutke prelazilo preko *proznih* zapisa: recepcija je Ujevićeve recepcije Marulića bila izrazito arbitrarna, i stoga manjkava.

Razmatrat ćemo ove zapise kao tematsku *cjelinu* u opusu,¹⁴ i pokazati kako, u svoj svojoj raznolikosti, predstavljaju (a) relevantne primjere recepcije Marulićeva značenja u 20. stoljeću i (b) važan prinos razumijevanju Ujevićeve promišljanja kulturne tradicije i suvremene mu zbilje. Naposljetku, (c) neki od zapisa *ogledni* su primjeri visokog umijeća njegova pjesničkog i proznog izraza. Zadaća je ovoga priloga te zapise tipološki razvrstati, opisati i ukazati na njihove kontekstualne i funkcionalne odrednice.

*

Kako vidimo, različit je njihov formalni tekstualni status. Dok su u prvoj skupini **dva (staro)čakavska soneta, proze** svjedoče o raznolikosti uporabljenih

³ *Savremenik*, Zagreb, studeni 1910; SD, sv. III, str. 356; najnovija objava: *Pepeo srca* /PS/, Riječ, Vinkovci, 1999, str. 27-28.

⁴ Prvoobjava: *Hrvatska mlada lirika* /HML/, Zagreb 1914, str. 126-127; PS, 27-28.

⁵ *Stekliš*, br 1, ožujak 1911; SD, sv. VII, str. 19.

⁶ *Savremenik*, VI, br. 7, 379-380, Zagreb, lipanj 1911; SD, XII, str. 15-16; PS, str. 141-142.

⁷ *Bosanska vila*, 15. 1. 1913; SD, sv. X, str. 94.

⁸ *Naprednjak*, Šibenik, 31. 1. 1913; SD, sv. X, str. 99.

⁹ *Sloboda*, Split, 22. 5. 1914; SD, sv. XII, str. 25.

¹⁰ II, *Jugoslovenski glasnik*, br. 1, Niš, 1. 8. (13. 8.) 1915; SD, sv. X, str. 247.

¹¹ *Pokret* II, str. 56, Antofagasta, 19. 12. 1915. (datirano u Parizu, 23. 10.); SD, sv. X, str. 272.

¹² Dva poglavlja u tekstu "Talijani i jugoslavensko primorje", *Svjetlo*, siječanj 1916, New York; SD, sv. XVII, str. 206-207 i str. 208.

¹³ *Jadranska pošta*, VI, br. 66, str. 2-3, Split, 20. 3. 1930; SD, sv. XII, str. 163.

¹⁴ Jedan je od *najopsežnijih* u hrvatskoj književnosti, pa se može kazati da su Marulić i Ujević i po *radinosti* bliski. No, dok je to za najprevođenijeg hrvatskog autora svih vremena *općepoznata* činjenica, za Tina nikad nije na odmet opetovati da je bio "(...) i jedan od *najmarljivijih*: da je tiskano sve što je napisao, *sabrana* mu *djela* ne bi ispunila 17, nego više od 40 svezaka (dva puta više od Matoša, malo manje od Krleže). Stoga: legenda o *pjesniku-boemu* koji samo po krčmama pije i 'bogu krađe dane' — živa gdjegod među neupućenima i danas — *jedna je od najvećih hrvatskih književnih laži*," istaknuo sam u predgovoru najnovijoj knjizi izabranih Ujevićevih stihova i proze, *Pepeo srca*.

literarnih oblika;¹⁵ riječ je o jednoj *kritici* (1), dva *podlistka* (2, 5), dva *traktata* (3, 4), dvije *rasprave* (6, 8, 9), o jednom *govoru* (7) i jednom *autobiografskom zapisu* (11). Pregled marulološkog Tinova korpusa kao *cjeline* otvorio je mogućnost da polazište za analizu potražimo u *razlozima/motivima* pojedinog zapisa/fragmenta. Bilo je to načelno moguće i stoga jer obje pjesme imaju izrazit *programski* značaj, dok *proze* iskazuju jasnu “pragmatičnu svrhu”. Već smo iz kronološkog slijeda uočili da Ujevićevo zanimanje za Marulića nije kontinuirano. Kad smo tekstove doveli u svezu s okolnostima u kojima su napisani i objavljeni — jer je time razvidan njihov odnos prema zbilji — jasnije se ukazala *dinamika* kojom su se mijenjale Ujevićeve pozicije prema *fenomenu Marulić*: značenje njegovih djela formulirao je u skladu s potrebama vlastita političkog angažmana i šireg okvira nacionalnih ideologija koje je zastupao u određenom razdoblju:

1. Kroatizam (starčevićansko nasljedovanje baščine: Zoranić — Marulić – Matoš): 3 teksta, jesen 1910./proljeće 1911;

2. Integralni jugoslavizam (Marulić, “osvetnik Kosova”): 2 teksta, siječanj 1913;

3. Odustajanje od integralizma — povratak kroatizmu (Marulić i hrvatstvo Dalmacije): 1 tekst, proljeće 1914; (1); 4 teksta, ljeto/kasna jesen 1915; 1 tekst, proljeće 1930.

Ako smo bez poteškoća ovoj shemi mogli prilagoditi 11 zapisa, za jedan to nije bilo moguće, za *Oproštaj*. Prvo, iako ne znamo *kada* je napisan, znamo da to nije moglo biti u godini 1914, kada je i objavljen, kako se — izričito ili prešutno — do sada smatralo. Drugo, dosadašnje su analize potvrdile *različite nijanse* u tumačenju kulturoloških, poetoloških i političkih programskih značenja složene strukture ovoga soneta, a nakon što je sagledan u kontekstu *cjeline* maruloloških zapisa, otvaraju se i nova pitanja. Treće i najvažnije, iako neosporno programskoga značaja, *Oproštaj* ne dopušta nedvosmisleni atribuciju ni prvoj ni drugoj našoj skupini, a za treću je napisan — prerano!

1.

Još g. 1929. **Velibor** je **Gligorić** prvi sažeto označio glavna izvorišta Ujevićeve pjesništva, pa je — uz “krug oko Matoša” (samo “u izvesnoj meri”) i Francuze — istaknuo i “...regionalizam dijalektike,¹⁶ osećanje Hrvatskog Primorja kao riznice nacionalne kulture”.¹⁷ Sva je kasnija literatura, kako ćemo vidjeti, u osnovi

¹⁵ Tipovi tekstova koji su “primarno određeni svrhom koja leži izvan njih samih, nekom pragmatičnom svrhom” (H. B e l k e, *Literarische Gebrauchsformen*, Düsseldorf 1973, str. 11). Belkeovi su tipološki prijedlozi (oslanjaju se na mišljenje J. Mukašovskog o četiri funkcije jezičnog znaka) bili poticajni za analizu Ujevićeve rane proze (usp.: S. Lipovčan, “Prozno djelo mladog Ujevića” /Kriterij funkcionalnosti i tipološka sistematizacija tekstova/. *Croatica XXVII/XXVIII* (1998-1999.) – 47/48, str. 119-145.

¹⁶ Tj. dijalektalnog izraza, op. a.

¹⁷ V. G l i g o r i ć: *A. G. Matoš, V. Petković-Dis, A. Ujević*, Beograd 1929; cit. prema: *Odabrana djela T. Ujevića* (OD), knjiga šesta, str. 111.

potvrdila i dalje razvijala ove tvrdnje: s vremenom se Matoševa uloga u oblikovanju Ujevićeve *rane lirike* — kojoj pripadaju i naše dvije pjesme — ustalila kao opće mjesto, a opetovana je, elaborirana i varirana teza o važnosti “riznice nacionalne kulture”, tj. takozvane “starije” hrvatske književnosti. Iako Gligorić nije spomenuo ni jedan konkretan primjer, morao je imati u vidu i naš prvi marulološki zapis.

1. Petar Zoranić

Prvi je Ujevićev *čakavski* sonet izazvao više pozornosti od drugih *ranih pjesama* (osim *Oproštaja!*), ali o vrlo složenoj strukturi ove pjesme još nije sve rečeno. Da bismo mogli pratiti rezultate dosadašnje recepcije, valja imati pred očima tekst u kojemu smo — razlozi će odmah biti objašnjeni — neke riječi istaknuli *kurzivom* a neke podcrtali:

Hrvatina bašćinca, *krune slavne*,
jezika i *versa harvatskoga*, *glas*
blažen i slovući biti će, i čas'
Harvata do njega *pisni starodavne*.

Dokole planine i *doline prem ravne*,
naše *župne bašte* baštinit će slas'
jabuka u *krilu dekle Vile*, i stas
živući bude harvatskih. Zač davne

netlačene staze sada put su naš
proz gizdav perivoj. Pastira Marula
začinjavca, *druže*, *poju svirale*

milopojke tebi, i gremo k tebi baš
naresit cvičem mirisnih *te jarula*,¹⁸
ča lipe su ga ruke deklic *birale*.

Pišući g. 1975. o Ujevićevim pjesničkim početcima, **Ivo Frangeš** će u *Petru Zoraniću* vidjeti ovu “osnovnu ideju”: “Traženje novoga u starome, drevnost kao putokaz u novinu.”¹⁹ S pravom ga smatra predhodnikom *Oproštaju*²⁰ i ističe načelo nasljedovanja.²¹ Tu, nesumnjivo točnu ocjenu nije, nažalost, potkrijepio detaljnijom

¹⁸ Uz ovu riječ stoji znak * i objašnjenje ispod crte: Jarula, lijeha, leja.

¹⁹ I. Frangeš, *Nastup Tina Ujevića (1909-1914)*, *Savremenik*, XXI, 8-9, Beograd 1975, str. 145.

²⁰ “Dio tih osjećanja, pretežno rodoljubivih (u *Oproštaju*, op. a.), izrazio je Tin nekoliko godina prije u sonetu ‘Petar Zoranić’. Ib, str. 143.

²¹ “I nije taj sonet neka inflacija hrvatskoga bašćinstva (premda se hrvatsko ime spominje, u četrnaest stihova, čak četiri puta), nego pokušaj da se moderna čakavština i moderni osjećaj hrvatstva spoje sa starim, drevnim čakavskim.” (ib., str. 143)

raščlambom soneta. **Vladimir Vratović** — koji Ujevića smatra najvećim “pjesnikom hrvatskoga jezika”²² — otišao je korak dalje: istaknuo je relevantnost (i) ove pjesme za *cijeli* njegov pjesnički razvitak.²³ No, bilo je i tumačenja koja su više zastrla nego otkrila prava značenja. U svom opsežnom ogledu o Ujeviću²⁴ **Šime Vučetić** se prvi odlučio i na analizu ovog soneta. Pošao je, međutim, od teze “(...) da je hrvatska renesansno-barokna lirika, iako starinska i mrtva, pomladila Ujevića i noviju našu poeziju uopće, od Mažuranića do I. G. Kovačića”.²⁵ Doista je — kad bismo i mogli pristati na ovakav neprecizan izričaj — teško povjerovati da bi “mrtve” tvorbe ikoga bile u stanju “pomladiti”. Početna je pozicija generirala daljnje nejasnoće. Vučetić najprije piše: “Nije slučajno jedna od prvih štampanih Ujevićevih pjesama, sonet ‘Petar Zoranić’, posvećena Matošu, štampana u ‘Savremeniku’ 1912.,²⁶ napisana upravo u Zoranićevu jeziku”, a onda nastavlja: “Citirati valja manje poznati sonet ‘Petar Zoranić’ i slobodno potcrtati neke sintagme što su u isti mah i zoranićevski, i matoševski, i ujevićevski intonirane.” Nakon što je doista “slobodno” (!) “potcrtao sintagme” koje smo u tekstu pjesme istaknuli *kurzivom*,²⁷ stao je na pola puta, i *nije* rekao koje bi (i zašto?!) bile “zoranićevski” a koje pak — “matoševski” *intonirane*.²⁸ Štoviše, nije prepoznao

²² “Pjesnik je — Tin Ujević, presjecište — jezično i književno, mediteransko i sjevernohrvatsko, narodnosno i latinsko, nacionalno i univerzalno.” (“Mediteranska konstanta u književnoj kulturi hrvatskoj”, u: *Hrvati i latinska Europa*, Zagreb 1996, str. 58).

²³ “Odredivši se vrlo rano sonetom *Petar Zoranić*, posvećenim 1910. Antunu Gustavu Matošu, i sonetom *Oproštaj*, namijenjenim Marku Maruliću, Ujević kao da za četrdeset godina unaprijed naslućuje jedan krug u kojem će se zbivati njegova pjesnička riječ.” (ib., 58)

²⁴ Tin U j e v i ć, u: *Odabrana djela Tina Ujevića*, Knjiga šesta, 1979, str. 435 (OD); ogled je najprije objavljen u riječkim *Dometima* 1970, i iste godine kao predgovor/uvodna studija knjizi *Tin Ujević*, I, edicija PSHK.

²⁵ Ne postoji — kao takva — “renesansno-barokna” lirika, jer je riječ o *dva* (različita) a ne o *jednom* (te istom) tipu pjevanja, a atributi “starinski” i “mrtvi” deskripcija je koja ne doseže razinu ozbiljnog književnoznanstvenog (pa ni relevantnog publicističkog) diskursa. Tek bi se kolokvijalno kazalo da je neka takva tvorba — ukoliko je *neuspjela* — “mrtva”. Neshvatljivo je da Vučetić, baveći se dugo (i često s velikim razumijevanjem) Ujevićem, može u toj mjeri parodirati jedan precizan pjesnikov sud: “Vukovo *govedarstvo* bilo je početak kvarenja ukusa koje je dovelo dotle da se proizvodi drevne Dalmacije smatraju kao **arhaični, beživotni**, diletantski, čak i antirasni, antinacionalni; a ujedno se transponovano vukovstvo nalazi i u dnu mnogih savremenih zabluda ukusa, kada se dotjeranu umjetnost žigoše kao aristokratsku i zapadnu” (u tekstu “Luka Botić/1830-1863”, SD VII, str. 156, ist. a.).

²⁶ Ib, str. 434. *Višekratnom* objavom ovog svog teksta autor je pridonio i širenju *krive* datacije pjesme koja, vidjet ćemo poslije, *nipošto* ne bi mogla biti napisana u 1912. godini! U PSHK uostalom — na str. 70 — ispod teksta pjesme korektno stoji: *Savremenik*, 1910.

²⁷ Vučetić, ib., 1978, str. 434. U predgovoru PSHK — na str. 12 — *cijeli* je sonet, zacijelo omaškom, tiskan *kurzivom*, pa čitatelj ne zna koje je “sintagme” autor želio “slobodno potcrtati”.

²⁸ Tvrdnja da je Ujevićeva pjesma “ujevićevska” doista je toliko nesvakidašnja, da ne zahtijeva komentara.

ni sve evidentne “zoranićevske” *intonacije*. Najvažnije je pak da je potpuno **prešutio prisutnost Marulića** i *Zoranićev odnos prema Maruliću*, koji se **i u ovoj pjesmi** iskazuje — kako je to **Mirko Tomasović** precizirao za *Oproštaj* — u “interleksičkom i intertekstualnom” književnom postupku.²⁹

Pogledajmo najprije što je Vučetić izostavio i krivo atribuirao, kako bismo pokušali pokazati da je *Ujević* bio inspiriran Zoranićevim književnim postupkom u *Planinama*, pa ga je, na svoj način, proveo i razvio u svom sonetu.

* “Hrvatini baščinac” na sam početak Ujevićeve pjesme stiže izravno iz predgovora *Planina*, u kojemu autor pozdravlja ninskog kanonika Matiju Matijevića,³⁰ a na kraju posvete piše: “Ništar manje takov i taj put moj po neuvižbanu konjicu po stazi netlačeni prošad, Harvatom i Vašoj milosti, ki znam da dobar baščinac i Harvatin poštovan jest, poklanjam...”³¹

* Ujević u trećoj strofi ima Zoranićeve “netlačene staze”, a odmah zatim i njegova *Pastira Marula* iz naslova³² i teksta XVI. glave *Planina*.

Izbjeglo je to Vučetićevoj pozornosti, a važno je nadalje upozoriti kako ne može biti slučajno što Ujević piše baš kao i Zoranić: *Pastir Marul* (a ne, na primjer, samo “Marul”), hoteći (za znalce) kazati: *znam* da Zoranić nasljeduje Marulića, *znam* da je izravno inspiriran njegovom *Molitvom suprotiva Turkom*. Ako provjerimo početne stihove (*kurziv* naš),³³ vidimo da Zoranić *ne citira* (dobro mu poznate) Marulićeve stihove, nego svome *liku*, Pastiru MARULU, stavlja u usta *svoje* stihove (nadahnute *Molitvom*). Takav je Zoranićev postupak inspirirao Ujevića koji se — da bi u svoju koncepciju uveo i Marulića — ne zadovoljava samo “citatom” iz *Planina* (Pastir Marul), nego i iz — Marulića: Vučetić je, doduše, zamijetio “vers harvatski” u drugom stihu, ali ga je krivo atribuirao: on nije ni “zoranićevski” ni “matoševski”, nego Marulićev, iz samog naslova *Judite*; Ujević ga i znakovito dopunjuje: **jezika** i versa harvatskoga.

Zoranić *nasljeduje* Marulića, a Ujević i jednog i drugog; no, **nasljedujući** tako načelo **nasljedovanja** (na prvoj razini: Zoranić’ –Marulić), uspostavlja **još jednu razinu nasljedovanja**. Da bismo je uočili, valja postaviti pitanje: **tko je tko u Ujevićevu sonetu?** Odgovor je moguće naći samo ako potražimo sve programske odrednice pjesme. Tinova svijest o važnosti nasljedovanja kao

²⁹ Marko Marulić Marul, monografija, Zagreb-Split 1999, str. 291.

³⁰ “Reverendo ac venerabili domino Mattheo De Mattheis canonico nonensi...” (usp. P. Z o r a n i ć, *Planine /izbor/,* prir. N. Kolumbić. ERASMUS Naklada, Zagreb, 1995, str. 17)

³¹ N. Kolumbić “stazu netlačenu” tumači “po neutrtu putu”. (ib., str. 18)

³² *Ganka i tužbeni poj pastirov od rasute baščine i poj slavnoga Marula pastira*. Ib., str. 66.

³³ Marulić: “*Svemogi Bože moj*, kim svaka postaju, / *odvrati jur gnjiv tvoj* ter pomiluj naju. / *Ostavi zlu volju*, pozri na verni puk, / *gdi tarpj nevolju svakdan od turskih ruk.*” Zoranić: “*Svemogi Bože moj*, / *odvrat od nas gniv tvoj*, / *odvrati zle kobe* / *ke nas svak čas znobe*, / *utiši saržbu tvu*, / *pogledaj viru svû*”. (Stihovi 1-4, u: Marko M a r u l i ć, *Verski harvacki* (izbor), priredili T. Maroević i M. Tomasović, ERASMUS Naklada, Zagreb, 1996, str. 79); P. Z o r a n i ć, ib., str. 70.

kulturnopovijesne i poetske činjenice, polazna je točka, pretpostavka i kriterij. Na samom kraju druge strofe započinje svoj programski danas i ovdje:

(...)“Zač davne
netlačene staze sada put su naš
proz gizdav perivoj. Pastira Marula
začinjavca, družu, poju svirale
milopojke tebi, i gremo k tebi baš
naresit cvičem mirisnih te jarula,
ča lipe su ga ruke dekluc birale”.

Promotrimo pozornije: Zoranićeve su “staze netlačene” Ujeviću doduše “davne”, ali potom izričito kaže: “sada put su naš”. *Načelo nasljedovanja* (oprimjereno odnosom Zoranića prema Maruliću ili istodobno i njegova vlastita odnosa prema obojici) — jest *naš put*, kaže Ujević *za sebe* (i svoje tadašnje istomišljenike). Ako je tako, *kome* onda na tom *putu* poju “Pastira Marula (...) svirale milopojke”? Ujević kaže: *tebi*. Obraća li se Petru Zoraniću? Pitanje nije, koliko mi je poznato, nikad izričito postavljeno, ali kao da se podrazumijevao potvrđan odgovor. No, ako to tako protumačimo, onda moramo pitati kakav bi smisao imala poruka da Marulićeve svirale “poju” Zoraniću godine 1910? Bit će, ipak, da je *netko drugi* posrijedi, u tekstu soneta neimenovan.

Pogledajmo još jednom: “baščina” koju valja nasljedovati g. 1910, jest, kaže Ujević, “put naš”. Kad kaže “i gremo k tebi baš”, Ujević doduše svjesno stupa *Zoranićevom stazom* (odnos prema Maruliću), ali kad *gre k njemu* — ne ide k Zoraniću, nego k **Antunu Gustavu Matošu**, kome je pjesmu posvetio! I usklik “družu” upućen je Matošu, demonstrira Tinovu pripadnost i privrženost njegovu *literarnom* ali i *idejnom* programu, dakle *starčevićanstvu*, a baš je tom nacionalno-političkom programu bilo osobito stalo do *baščine*.

Kako je i Frangeš istaknuo, pridjev *hrvatski* spominje se u ovom sonetu čak četiri puta, jer u njemu Zoranić, njegov Pastir Marul i Marulićevo najvažnije djelo na hrvatskome jeziku (jezik i vers hrvatski) *dvostruko* funkcioniraju: simbol su visokopozicionirane, klasične nacionalne književnosti koja je primjer *nasljedovanja* koje je uzdignuto na razinu načela, a to je načelo g. 1910. moguće dvojako ostvariti: na razini izraza (čakavica) i kao kriterij za onoga, kojega *sada* valja nasljedovati, a to je Matoš, kome je sonet posvećen. Kao što znamo, u idućim je objavama ovog soneta — kad se udaljio od njega (i nacionalnopolitički) — Ujević **izostavio** posvetu. Ali, nije mijenjao teksta pjesme, pa je *u njoj* Matoš ipak — *ostao*.³⁴ Da

³⁴ Frangeš će sonet izravno povezati s Matošem i na ovaj način: “Davno je, i s puno razloga, upozoreno da je taj sonet zapravo Ujevićev intimni, poetski, nacionalni i ljudski program, srodan – po zamisli – Matoševu programatskom sonetu ‘Mladoj Hrvatskoj’ (ib., 143).

su analitičari Ujevićeva pjesništva posvetili dostatnu pozornost i njegovoj *ranjoj prozi*, tada bi i prije bilo jasno da je u ovom sonetu (a ne samo u posveti) progovorio i o Matošu: potvrđuje to sljedeći zapis.

2. Hrvatska knjiga

Kritika Matoševe knjige NAŠI LJUDI I KRAJEVI objavljena je četiri mjeseca nakon soneta *Petar Zoranić*, u ožujku 1911. Ako je programski zahtjev za nasljedovanjem na liniji Marulić–Zoranić–Matoš možda bio teže prepoznatljiv u strukturi *pjesme*, sada se jasno otkriva u *proznom* slogu; domoljub (bašćinac) koji nasljeduje Marulića — kriterij je usporedbe za Matoševu knjigu: “Od drevnoga bašćinca Petra Zoranića nemamo jamačno ovako nacionalističkoga djela, kako nemamo tako nacionalističkog pisca.”³⁵ Ujević ovako završava tekst: “A mi, omladina, budimo zahvalni njemu (Matošu, op. a.), što je kao Marko Marul ‘krijepio srca puku našemu’ kultom energične naše prošlosti i što je kao Zoran pastir poezijom zemlje majke nijetio ljubav k Hrvatskoj, robinji i boginji.”³⁶

Moguće je kazati: imamo i proznu verziju programskog soneta.

3. Domus Marulorum

Istodobno kada i *Naše vile*, Ujević u *Savremeniku* objavljuje prvi *prozni* tekst u kome se autor *Judite* ne ističe više samo kao *kriterij nasljedovanja*, nego je i cijeli tekst pisan *zbog njega*. Podlistak ima prikladan latinski naslov i motto koji je, kako autor naznačuje, iz IV. pjevanja *Judite*:

“*Hiža svetinj tvojih navik sveta da je!*”

Naslovom i geslom — čitamo li ih kao *jednu informaciju* — Ujević sretno sjedinjuje i apostrofira dvije bitne značajke Marulićeva djela: na latinskome i na hrvatskome jeziku.³⁷

Uz neposredan razlog/poticaj ovome manje poznatom, tek jednom komentiranom feljtonu³⁸ — “Dom Marulićâ” u Splitu postao je javna kuća — Ujević će

³⁵ Valja upozoriti da Ujević termin *nacionalistički* rabi u izrazito pozitivnom smislu *nacionalnog osjećanja*.

³⁶ *Stekliš*, 1, ožujak 1911, 5-10; SD VII, 15; 19.

³⁷ Ujević je splitski *klasičar*, pa usporedna latinsko-hrvatska civilizacijska linija za njega nije naknadno priučena fraza. U već spomenutom tekstu V. V r a t o v i ć u tom smislu s pravom upućuje na njegovu dopisnicu Matošu iz mjeseca rujna 1910, koja glasi: “Poštovani prijatelju! Pozdravljam Vas s prijateljima iz latinskoga i hrvatskoga Šibenika” (usp. SD, sv. XIV, str. 227).

³⁸ Ako me moj uvid u *ujevićianu* ne vara, o ovom podlistku pisao je samo Š. V u č e t i ć u već citiranom ogledu: “Posebno u ranim Ujevićevim spisima, a ne samo u stihovima, uopće umno i pjesnički živodajno u isti mah zrcali se neka tako zavičajno, domovinski topla, lična, samo Ujeviću svojstvena, možemo reći djevičanska ljubav, neodoljivi osjećaj za sve što je naše na našoj obali. Kako je na primjer Ujević protestirao 1911. kad su obiteljsku Marulićevu kuću pretvorili — u javnu kuću! Navest ću fragmenat toga protesta: tako imamo pred očima rani Ujevićev narodnosni i polemički glas i riječ o Maruliću, iz kojeg je Ujević jednim korijenom izniknuo...” (ib., 431)

književnostilski vrlo uspješno u uvodnome dijelu varirati isto pitanje: *vrednote vlastite baštine i njeno nasljedovanje*. Najprije daje prednost *domu* pred *pejzažom*, a potom uspostavlja kriterij koji, smatra, vrijedi posvuda u, kako kaže, *kulturnom svijetu*: poštivanje tradicije.³⁹ Nakon idilična uvoda slijedi obrat: u tuđini jest tako, u nas je — obratno.⁴⁰ Ironizira potom, “prozivajući” odgovorne koji su to dopustili,⁴¹ javnost i novinstvo što nisu reagirali, te ponovno ističe bitnu svezu: Marulić–Zoranić.⁴² Na kraju, identificirajući se nacionalnopolitički, nada se da će se to ipak “urediti”, “časno iako okasno”.⁴³

Ovu *mladohrvatsku* (matoševsku, liberalnu starčevićansku) nacionalnopolitičku poziciju zastupat će Ujević, kako znamo, još kao maturant,⁴⁴ i tako će ostati sve do ljeta g. 1911., kada će poznata polemika s Matošem (zbog nekrologa

³⁹ “U širokoj se bezmjernosti prirode pojedinac gubi, postajući nesvjesnim atomom svemira, iščezava; u strogoj se ogradenosti doma duh sabire, koncentrira, određuje. Zato kao relikvije pohađamo historijske podrtine, što u ruševnosti prolaznog vijeka skrivaju dio duše pokojnika i u zakašnjelosti svojega stila čuvaju tajnu davnih osoba. / Rječiti svjedoci nestalih slava, takovi su ostaci idealan most današnjice i veličanstva prošlosti, stekavši dugim godištimama svetost hrama ili grobišta. (...) Zato u kulturnoj tuđini nastoje ušćuvati domove mrtvih odabranika, smatrajući ih crkvama narodnih hodočašća. (...)” (SD, XII, 15; PS, 141)

⁴⁰ “Dok je tako svugdje u svijetu, naš se genijalni narod hrvatski (ne pjeva li brbljavost naših novinskih stupaca i naših ljudi uvijek hvalospjeve našoj plemenskoj nadarenosti) i ovdje odlikuje svojom posebnosti. Ako smo svi od početka do kraja u ovo nekoliko pokrajina geniji, čemu častiti pojedince među nama? Ako smo svi jednako izvrsni pjesnici, čemu kaditi nekom Marku Maruliću, za kojega nekada, sjedeći na gimnazijskim klupama, čusmo da življaše oko g. 1500, dakle prije četiri čitava vijeka? / I tako doživjesmo dičnu stvar da je usred Dalmacije, zemlje specijalno hrvatskih odlika, mora, gusara, čakavštine, bugarštica, glagolice, staroslavenske službe i prve naše književnosti, da je u Splitu, Splitu Marka Marulića, Kavanjina i Luke Botića, baš obiteljski dom Marulića u Starom Gradu — javna kuća! Na mjesto starih Marulića, kako se vidi, ne dođoše baš čestiti stanari!”

⁴¹ “Žalosno je na ovom mjestu dirati prstom u tu ranu; ali dok pri poraznosti ove sablažnjive činjenice ne vidimo kod kompetentnih ni volje da se tome stane na put, ne možemo ćutati. Dajte, dajte, gospodo, koja to mirno snosite, pozovite strance na ‘nostrum natale solum, quod Spalatum appellant’, kako pisaše Marul, pa im pokažite taj kulturni dokumenat, da se poklone duhovitosti hrvatskog genija koji pjeva: ‘Rod bo samo...’, da onda ovako očituje svoje poštovanje mrtvih!”

⁴² “Ovaj lupanar (samo jedan sjajni biser u nizu sramota hrvatskih) pored općega nehaja javnosti i novinstva koje osim splitske *Slobode* ne prosvjedova ni jednom riječcom, dobiva značenje *simbola*. Od hrama Gospodnjega učinili smo spilju razbojničku, nemajući osjećaja ni za porodični dom pjesnika koji – dugo vremena smatran prvih stihotvorcem hrvatskim – opjeva u energiji Judite otpornu snagu naše otadžbine, kakova nekada bijaše? Zar zahvalni narod ne mogaše učitelju najvećeg starog hrvatskog nacionaliste P. Zoranića podignuti dostojnijeg spomenika?”

⁴³ “Ovdje s ogorčenjem dalmatinskog Hrvata bacam pero, žaleći što naša književnost nema drugog Carduccija da zagrmi psovku strahovitu i moćnu poput Jamba i Eпода pjesnika treće Italije! Prestajem, uvjeren da će inteligencija oko splitske općine i umjetnički krugovi oko ‘Medulića’ proraditi da se stvar časno, iako okasno, uredi.” (SD XII, str 15-16; PS, str. 141-142).

⁴⁴ Još je kao đak bio starčevićanski orijentiran, što je razvidno i iz pjesme “Hrvatskim mučenicima” (*Mlada Hrvatska*, listopad-studen 1909.).

Harambašiću) najaviti obrat: od pravaša će se Tin prometnuti u pristašu *narodnoga jedinstva*,⁴⁵ a tu svoju novu ideološku (i nacionalnopolitičku) poziciju prvi će put jasno objelodaniti ujesen 1911.⁴⁶

2.

Kako ćemo odmah vidjeti, i u okviru svoje nove ideološke orijentacije Ujević će naći razloga za spominjanje Marulića, ali — u drugačijoj “ulozi” nego do tada. Riječ je o dva zapisa, a oba su napisana i objavljena u siječnju 1913. Širi je kontekst, kako je poznato, euforija koja je nakon savezničkih pobjeda u Prvom balkanskom ratu zahvatila i dio hrvatske javnosti, pretežno mladeži, koja se — razočarana oportunističkom politikom etabliranih političkih stranaka u Hrvatskoj i, ne videći više nikakva rješenja u okviru Monarhije — zagrijala idejom *narodnog jedinstva* Južnih Slavena, postulirajući *integralno* jugoslavenstvo. Ujević je u to doba jedan od najistaknutijih vođa *Nacionalističke omladine*, njen najutjecajniji ideolog i angažirani publicist.⁴⁷ Uletjevši u dnevopolitičku borbu, pod pritiskom je političke pragmatike koja “traži svoje”, a najprikladniji je literarni/publicistički uporabni oblik dobila u *traktatu*.

1. Ispunjeni zavjet

Svoju staru temu, duhovnost književne baštine, poznatu nam iz već analiziranih proznih tekstova, Ujević je ovdje reducirao na instrument novo-konstituirane ideologije, pa valja citirati širi kontekst u kojem je spomenut i Marulić:

“Naša književnost i naša umjetnost imaju sada u sjaju Epopeje razloga da proslave svoje najljepše časove. Jer, ovo je tvoja slava, Vuče! jer, ovo je tvoj tripudij, Meštrovicu! (...) Od *Judite* Marka Marulića, pisane s mišlju mržnje i buduće kazne za otomanskoga Holoferna, preko *Osmana* Ivana Gundulića i *Razgovora ugodnoga pobožnoga Kačića Miošića* do *Gorskoga vijenca* vladike Petra Petrovića Njegoša i *Čengiçage* Ivana Mažuranića, u cijeloj našoj književnosti dubrovačkoj, kajkavskoj, slavenosrpskoj, ilirskoj i savremenoj sve, sve, do Vojnovičeve *Majke Jugovića* i Rakićeve *Jeftimije i Simonide* živi jedna ideja nadahniteljica: neprijateljstvo prema turskom krvoloku, osveta Kosova! To je osjećanje krvave intenzivnosti zadrlo duboko u sva srca, i ono je neizbrisivo upečaćeno u spomenike naše kulture.”⁴⁸

⁴⁵ Detaljnije o toj važnoj prijelomnici usp. S. Lipovčan: “Osnovne značajke Ujevićeva političkog angažmana” (prvo poglavlje disertacije *Mladi Ujević. Prozna književno djelo. 1909-1919*, Zagreb 1999, rukopis). [Rad je prihvaćen za objavu u nakladničkom programu Književnoga kruga Split za g. 2001.]

⁴⁶ U traktatu “Hrvatska današnjica”, *Bosanska vila*, Sarajevo, 15- 30. 11; SD, sv. VII, str. 45-50.

⁴⁷ Usp. bilj. 45.

⁴⁸ Kurziv u originalu, SD, sv. X, str. 94.

2. Božanski lagum

Sličnu redukciju dat će i u ovom traktatu:

“Tako je gruvanje balkanskih topova značilo pobjedu naše narodne savjesti i slavlje naše narodne kulture. Probudio se Kraljević Marko i zviznuo šestoperom tiranskog orijaša! I baš zato, jer je tu bilo posrijedi pitanje naše narodne pjesme, naše narodne kulture, opće, zajedničke srpsko-hrvatske kulture, to je glas srpskog junaštva i srpskih dobitaka morao da odjekne cijelom zemljom hrvatskom. Od najstarijih, Marka Marulića (Holoferne je Turčin!) i Petra Zoranića, do najnovijih, Iva Vojnovića i Vladimira Nazora, ide kroz cjelinu hrvatske književnosti mržnja prema Turčinu osvajaču i nasilniku; to se naslijeđeno i iskonsko osjećanje nalazi u svim remek-djelima naše kulture, i toliko više što su bolja i nacionalnija.”⁴⁹

Promotrimo pozornije što je sve Ujević ovdje rekao. U skladu s ideologijom *narodnog jedinstva* njegova se sintagma “naša književnost i naša umjetnost” odnosi na djela i hrvatska i srpska (načelno i slovenska). Primjeri koje navodi nisu, dakako, izmišljeni ali su netočne i neutemeljene kvalifikacije: (a) da je riječ o “cijeloj našoj književnosti” i, osobito (b) da je — u hrvatskoj književnosti — riječ o “osveti Kosova”!

Ideologijska redukcija u službi političke pragmatike stimulira amneziju: Ujević više “ne zna” da je Marulić suvremenik katastrofe na Krbavskome polju (1493.), da je *Judita* odpjev popu Martincu (“nalegoše na jazyk harvatski” “u versih harvackih složena”); “zaboravio” je da je Osmanlijsko carstvo bilo prodrlo do zidina Marulićeva Splita, da je Marulić strepio od neposredne opasnosti koja je zaprijetila i tada dalekom Zagrebu, što je sve bilo dovoljan razlog i pravi poticaj i za *Molitvu suprotiva Turkom* i — pred kraj života — za glasovito (otvoreno) pismo papi Hadrijanu VI. Sve je to Ujević dakako znao, i bilo bi daleko uvjerljiviji argument od usmenopredajnih ili mitologijskih inspiracija iz jednog drugog kulturnog i civilizacijskog kruga. Ali, baš u tome i jest problem.⁵⁰

Vratimo se sada, kao što smo obećali, fragmentu iz (neobjavljene) polemike s Jovanom Kršićem, iz g. 1940. Tu Ujević piše:

“I onda, kada sam gladovao i skapavao od gladi, i onda kad sam zato slani u Sarajevo, jer se htjelo da se groznim zimama zatara i posljednji moj redak, napisao sam više u stihu nego cijela književnost od Marka Marulića, a i u prozi, koje sam se odricao, jer je služila samo tome da me srpstvo eksploatiše, više od g. profesora Kršića (i raznih njemu sličnih).”⁵¹

Tvrdnja da je — u za njega najteže doba — napisao više stihova nego svi drugi nakon Marulića — polemičko je pretjerivanje bez osnove. Važan je međutim

⁴⁹ SD, sv. X, str. 99.

⁵⁰ Čitamo li dalje, uočiti ćemo da “osveta Kosova” ima još manje veze s Ivanom Mažuranićem, a Mažuranić pak nikakve s Ivom Vojnovićem, *jedinim* suvremenim hrvatskim piscem kojega Ujević može navesti u potvrdu svoje tvrdnje. Tako, eto, izgleda hrvatski dio “*cijele naše književnosti*” koja, tobože, i nema druge misli od “osvete Kosova”.

⁵¹ SD, sv. XVI, str. 607.

drugi dio rečenice, iskaz o zlouporabi njegove proze. Riječ je, u prvom redu, o *ranog prozi*,⁵² onoj kojoj pripadaju i *ova* dva teksta u kojima je (i) Marulića upregnuo u konstituiranje ideologije jugoslavenskog unitarizma i podršku politici Kraljevine Srbije u Prvom balkanskom ratu. Ako me uvid u njegov opus ne vara, nikada do tada, ali niti ikada *poslije* nije iznio tako porazan sud o tome dijelu svoga ranog proznog opusa, koji je i nastao zbog potreba (pragmatična svrha!) takva njegova tadašnjeg političkog angažmana.⁵³

3.

1. *Zora s Mosora*

Ovaj je zapis iz kasnog proljeća 1914. nastao u vrijeme kada se Ujević iz Pariza dopisuje s Benešićem zbog HRVATSKE MLADE LIRIKE. Važno je istaknuti da u tom tekstu, objavljenom u Smodlakinoj splitskoj *Slobodi*, Tin kao redoviti dopisnik toga izrazito antiaustrijskog ("narodnojedinstvenog") glasila iz Pariza ne može, razumije se, govoriti posve otvoreno. Ulomak glasi ovako: "Balkanske pobjede već su historijska činjenica; u Celovcu se riješilo ono što se u Spljetu optužilo; ali mjesto koje je Hrvatima sveto zbog kolijevke Marka Marulića i Jerka Kavanjina, još ima da strada."⁵⁴ Aluzije nisu danas jasne bez poznavanja ondašnjih prilika,⁵⁵ ali je potrebno registrirati autorov iskaz o Splitu koji je mjesto "sveto" i zbog "kolijevke Marka Marulića", jer je ta formulacija najava nove, drugačije funkcionalnosti Marulićeve imena u godinama što će slijediti: Marulić Ujeviću više nije potreban u političkim *traktatima* koji su-konstituiraju unitarističku ideologiju, nego u seriozno koncipiranim povijesno-političkim *raspravama* koje svjedoče o postupnom povratku kroatizmu.

2. *Značenje Dalmacije*

Supilovo otkriće tajnog *Londonskog sporazuma* što su ga zemlje Antante sklopile s Italijom da bi je u ratu privukle na svoju stranu, potreslo je hrvatske emigrante, među njima i Ujevića. Nije više bilo dovoljno polemizirati bojevnom retorikom, valjalo se argumentirano suprotstaviti tezi da je Dalmacija *talijanska*,

⁵² "I onda, kada sam gladovao i skapavao od gladi..." može se odnositi samo na razdoblje neposredno prije emigracije (1912-1913.) i u prvim godinama pariškog boravka (1913-1916.), jer nakon toga više nije pisao tekstova zbog kojih bi ga "srpstvo" moglo iskorištavati, dapače, to se ne može odnositi na drugo beogradsko razdoblje (1920-1926.), jer je iz Beograda bio protjeran baš zbog invektiva protiv vladajuće dinastije.

⁵³ U deset godina ranije objavljenom i već spomenutom eseju o Luki Botiću prepoznajemo slabo sakrivenu *autobiografsku* notu: "Jadnik Luka se uvalio i među političare (...) U politiku, vještinu koja je najdalje od naivnih pjesničkih srdaca. Dakako da nikakav Machiavelli nije bio." SD, sv. VII, str. 155.

⁵⁴ *Sloboda*, Split, 22. 5. 1914; SD, sv. XII, str. 25.

⁵⁵ Jedna skupina *jugoslavenski* orijentiranih mladića, među njima i neki Ujevićevi bliski suborci optuženi su u Splitu ali ih se osudilo u Celovcu. Detaljnije o tome u djelu navedenom u bilj. 45.

pa bi toj državi i po svojoj povijesti trebala nakon rata pripasti. Pisana je rasprava u lipnju 1915. u Londonu (Ujević tu boravi prigodom Meštrovićeve izložbe), ali je važno mjesto objave: *Jugoslavenski glasnik* u Nišu.⁵⁶ Iako i nadalje ima u vidu *jugoslavenski* projekt, njegov sadržaj više ne poima integralistički: način njegove argumentacije otkriva afirmaciju kroatizma, čime zasigurno nije mogao oduševiti sve one na srbijanskoj strani, koji — uz proklamiranu “oslobodilačku” retoriku na početku rata⁵⁷ — nisu ni tada skrivali da im je na umu *velikosrpsko* rješenje “južnoslavenskog pitanja”.⁵⁸ Konflikt je bio programiran. Promjenu u Ujevićeveu diskursu potvrđuju ulomci iz ove rasprave:

“S vremenom Dalmacija postaje kolijevkom ne samo crkvene ili narodne književnosti nego i svjetske umjetne hrvatske pjesme: *Judita* spljetskoga začinjavca Marka *Marulića*, ‘u verzima hrvatskim složena’, datirana je 1501, a već prije toga počinje obilno cvjetanje lirike u Dubrovniku. Marulićev nastavljatelj *Petar Zoranić* u stolici velikoga branitelja domaće riječi *Grgura*, u bijelom hrvatskom Ninu, pokazuje za ono vrijeme vanrednu hrvatsku svijest, na istom polju i u jednome duhu rade u Zadru *Baraković*, a na Hvaru *Lucić* i *Hektorović*.”⁵⁹

Nema više, kao što vidimo, isticanja *narodnojedinstvene*, “naše” književnosti, a ni problematika Kosovskog mita nije više aktualna. Da bi se valjano zasnovala argumentacija, Ujević će precizirati *hrvatsku* pripadnost kulturne “kolijevke” Dalmacije kojoj se prijeti s druge strane Jadrana. Širi *jugoslavenski okvir* nije napušten, ali se on sada ne poima više pod pretpostavkom integralizma nego *državno-politički*; druge projekcije emigracija oko *Jugoslavenskog odbora* tada nije mogla imati, osobito zbog talijanskih presizanja. Ali, važno je uočiti da se Ujević ne zadovoljava *političkom* razinom: za njega projekt *Jugoslavije* nije puko geopolitičko pitanje, nego stvar *duhovne* supstance:

“Neka se govori o talijanskoj Dalmaciji; ona je naša, hrvatska; (...) Dalmacija je za nas, sada i uvijek, jedna ideja. (...) Dalmacija je duhovna anticipovana Jugoslavija, ona je uspomena velike kulturne prošlosti hrvatske, ona je širom otvoren prozor na zapad i sunce Evrope, i ona je pristup na more ne samo našim

⁵⁶ S datum 1. 8. (13. 8.). Pretiskana je u SD, sv. X, na stranicama 243 – 257, i predstavlja do tada jedan od opsežnijih njegovih tekstova.

⁵⁷ “Uverena u rešenost celoga srpskog naroda da istraje u svetoj borbi za odbranu svoga svetog ognjišta i slobode, vlada kraljevine smatra kao svoj najglavniji i u ovim sudbonosnim trenucima jedini zadatak, da obezbedi uspešan svršetak ovog velikog vojevanja, koje je, u trenucima, kad je započeto, postalo ujedno borbom za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca.” (Izjava kr. srpske vlade u Narodnoj Skupštini, Niš, 7. dec. /24. nov./ 1914, usp. *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* 1914 – 1919, sabrao ih Ferdo Š i š i ć, Zagreb 1920, str. 10, naklada “Matice hrvatske”).

⁵⁸ Samo tjedan dana kasnije “vrhovni komandant, prestolonaslednik Aleksandar”, u proklamaciji “Srpskoj vojsci” nakon pobjede nad neprijateljem najavljuje “(...) dugi mir, koji će dostojno nagraditi žrtve za našu Veliku Srbiju. Tada će naša otadžbina biti mnogo veća, silnija i srećnija no što je ikada bila.” (Dokumenti, ib., str. 12)

⁵⁹ “Značenje Dalmacije”, II, *Jugoslavenski glasnik*, I, br. 1, Niš, 1.8. (13.8.) 1915, SD X, 247.

željeznicama nego i našim mislima. (...) ona nije tek jedan interes, nego nadasve ideal.”⁶⁰

Stoga, kada se analizira Ujevićev tadašnji *jugoslavenski* projekt, vrlo je važno precizirati njegov sadržaj: nezamisliva je neka buduća Jugoslavija bez čvrstog i preciznog temelja, koji nalazi u — *vlastitoj baštini*, hrvatskoj. Tu, uostalom, kako sam na drugom mjestu nastojao pokazati,⁶¹ i leži glavni razlog Ujevićeve razočaranja dnevnopolitičkim kombinacijama koje o tome, što je *njemu* bilo *bitno*, o hrvatskim vrednotama — uopće ne vode računa.

3. *Zdravo, Jugoslavijo, Narod je vječan!*

U tekstu pod ovim naslovom, koji se po svim stilskim značajkama može prepoznati kao oblik *govora* upućenog Hrvatima u Južnoj Americi, visok stupanj emocionalne angažiranosti razumljiv je iz situacije u kojoj piše: Mackensenova ofenziva g. 1915. zaprijetila je opstanku Srbije, bez koje — i Ujević u to tada vjeruje — neće biti moguće ostvariti ni minimalne hrvatske nacionalne zahtjeve. Ulomak u kome je visoko podignut i simbol Marulića, glasi ovako:

“Uistinu, uistinu oni su slijepi, bijedni i bezumni kada misle da čovjek — ma bio on i Kaiser — može tako lako oteti ono što je božje i što pripada Bogu. Jer ona luč što je blistala u rukama Marulića i Zoranića, jer skladno slovo Ivana Gundulića i djevičanska misao Petra Njegoša neće pasti u ruke neprijatelja i ljudi koji govore nerazumljivim jezikom. Ta luč, to je kovčeg zavjetni. Naš duh, koji se očitovao u slici Andrije Medulića, u kipu Ivana Meštrovića, u otkriću Ruđera Boškovića, u zasadi Getaldića, u nauci Račkoga i Nodila, u poeziji Kranjčevića i Nazora — zar on može biti uništen, zar on može nestati preko noći, od danas do sutra? Ne. Kao feniks nad pepelom probudit će se naša duša.”⁶²

4. *Hrvatska bez mora*

Nedugo zatim, u okviru nastojanja da se za zajedničku stvar pridobiju i Hrvati u Sjedinjenim Državama, u ovom podpoglavlju rasprave TALIJANI I JUGOSLAVENSKO PRIMORJE značenje Marulića ponovno je integrirano u cjelovitu sliku hrvatske političke i kulturne prisutnosti na istočnoj jadranskoj obali:

“Trogiranin Petar Berislavić, biskup vesprimski, ali i ban hrvatski, onaj koji je poklonio srebrni sat Marku Maruliću, junački odbija od 1513. do 1520. turske navale i sam pogiba u boju. (...) Hrvatski pisani statuti i crkvene knjige javljaju se dosta rano. Mladen Šubić i vojvoda Hrvoje jesu Mecene mlade književnosti, a koncem petnaestoga vijeka, kada su s jedne strane natisli Turci, a s druge Mlečani, dok se zlokobni austrijski kobac sprema da u svoje pandže zagrabi plijen umanjene

⁶⁰ Ib., I, 246.

⁶¹ Usp. bilj. 45.

⁶² “Zdravo, Jugoslavijo: Narod je vječan!”, *Pokret*, II, 56; Antofagasta, 19.12.1915, SD X, 272. Ispod teksta: Pariz, 23. oktobra 1915.

kraljevine, Marko Marulić u Spljetu, Đore Držić i Šiško Menčetić, u Dubrovniku, počimaju da spasavaju duhovni život naroda gojenjem domaćega Slova.”⁶³

5. *Uskoci*

Povijesni primjer “narodne energije”, uskočku epopeju, autor u drugom podpoglavlju iste rasprave uvjerljivo dokumentira i najvažnijim Marulićevim hrvatskim djelom:

“U očajnim prilikama tih godina, kada se Dalmacija, nebranjena od Mlečana, brani sama, čak i svojim junačkim ženama, koje su kao stvorene na kalup Marulićeve Judite, uz pomoć svoje braće iz Hrvatske, pod Hapsburzima, i iz Like pod Turcima — počinje krvava epopeja jedine naše tadašnje energije na moru, senjskih uskoka.”⁶⁴

6. *Zemljopisna snatrenja. Snopić Ljube Prijatelja*

Kako iz našeg kronološkog niza možemo zaključiti, u marulološkim fragmentima slijedi stanka duga 15 godina. Ne sjeća ga se ni u teškim, posljednjim godinama pariškog egzila a niti u vrijeme boravka u Beogradu i Sarajevu. No, u vrijeme intenzivne publicističke djelatnosti u Splitu, na prijelomu drugog i trećeg desetljeća, u feljtonima u *Jadranskoj pošti* višekratno ga je spominjao (najviše zbog Splita), pa smo te tekstove izostavili iz našeg korpusa. Iznimku predstavlja samo ovaj podlistak, iako se iskaz o Maruliću na prvi pogled čini tek usputnim, nevažnim. Tu se Ujević uljudno spori s Lj. Prijateljem koji je hvalio grubost splitskoga žargona. Najprije ga citira (“Kakav Gundulić! Kakav Kranjčević! Ča grublje pišeš i ča bolje beštimaš, važniji si čovik.”) a onda ovako sjetno komentira: “Pa ipak, Split je dao Marulića kojemu ostaje, usprkos novijih profesora, nadimak oca književnosti...”⁶⁵ Imamo li u vidu sve dotadašnje iskaze, ovaj se sažet sud ne čini više ni nevažnim ni usputnim, nego jasnim *zaključkom*, koji sažimlje smisao *cjeline* marulološkog Tinova korpusa: ipak je riječ o onome koji stoji na početku!

4.

Oproštaj

Već smo kazali da je u recepciji Tinovih maruloloških zapisa ovom sonetu — s razlogom — bilo posvećeno najviše pozornosti. No, malo se vodilo računa o tome da ne znamo pouzdano kada je napisan, iako se oprezno navodila godina 1914. kada je prvi puta i tiskan.⁶⁶ Postulirajući “vezu” između *Oproštaja* i dviju

⁶³ “Talijani i Jugoslavensko primorje”. *Svjetlo*, New York, siječanj 1916; podpoglavlje *Hrvatska bez mora*. Usp. SD XVII, 206-207.

⁶⁴ *Ib.*, podpoglavlje *Uskoci*. Usp. SD XVII, 208.

⁶⁵ SD, sv. XII, str. 163.

⁶⁶ F r a n g e š je ustvrdio da je napisan “... (kako se to moglo zaključiti) negdje 1914”, ali ne kaže po čemu je to zaključio (*ib.*, str. 141).

pjesama pisanih g. 1911 (*Mrtva domovina, Naše vile*), Frangeš piše: “Potvrđuje to, uostalom, i činjenica da je Tin sve te pjesme objavio u tako uglednom izboru vlastite lire.”⁶⁷ Formulacija da ih je Ujević “objavio” nije dostatno jasna, jer neobaviješteni čitatelj može pomisliti da je riječ o Tinovu *vlastitu izboru*. Izbor je, međutim, kako se zna, napravio Lj. Wiesner. Ujević se u jednom pismu Benešiću iz Pariza⁶⁸ s Wiesnerovim izborom samo *djelomice* složio, što do sada nije bilo uočeno. Dapače, nije baš bio oduševljen uvrštavanjem *Oproštaja i Naših Vila!*⁶⁹ Neovisno o Tinovu (tadašnjem) sudu o *Oproštaju*, jasno je da je Wiesner, kada je knjiga pripremana, već raspolagao tekstom soneta, jer ga je uvrstio u izbor. Ono što ne znamo, jest kako je — i kada! — do njega došao. Iz konteksta je Ujevićeva pisma razvidno da nije riječ o tekstu koji je *nedavno* izašao iz njegove pjesničke radionice, jer bi ga inače spomenuo zajedno s pjesmom *Što šapće vodoskok* (“što sam ga prošlog mjeseca poslao *Savremeniku*”). Za uvjerenje da je *Oproštaj* znatno prije napisan nego što je objavljen, presudna je Ujevićeva tvrdnja da tekstovi koje je Wiesner predložio za njega “znače *staru, mrtvu stvar*”, a to se odnosi i na *Oproštaj*. Bi li takvo što kazao da ga je napisao 1914? Zasigurno ne bi.

Nedostatak pouzdanih podataka o vremenu nastanka pjesme i citirani autorovi iskazi nameću zaključak da je *Oproštaj morao nastati prije 1914*. Njegov izraziti *programski značaj* — toliko istican u literaturi — upućuje da su ti stihovi svjedočanstvo *trenutaka prijeloma* u Tinovu idejnom razvitku, koliko ideologijskog toliko i poetičkog; idejna se prijelomnica od pravaštva do integralnog jugoslavizma nije zbila “preko noći”, nego se oblikovala od ljeta do jeseni 1911. Kao da *Oproštaj* — već je kazano — izvire iz *Petra Zoranića*, ali u novim, za pjesnika sudbonosnim mjesecima idejne preorijentacije. Ostavimo li po strani njegove prozne tekstove koji od jeseni 1911. *evidentno* svjedoče o novoj ideološkoj orijentaciji, i imajući na umu da se neka poruka u *pjesničkoj riječi* oblikuje drugačije nego u *prozi*, možemo gotovo sa sigurnošću reći da *Oproštaj nagovještuje* jednu od njegovih važnih, *novih* programskih pjesama, tiskanu u *Naprednjaku* u siječnju 1913 (a ne 1912. kako Ujević tvrdi u pismu!), a to je sonet *Baština*, koji će i predložiti Benešiću

⁶⁷ *Ib.*, 141.

⁶⁸ Važno je precizirati podatke iz biografije. Ujević je u Splitu uhićen početkom svibnja 1913. i proveo je u zatvoru, kako je sam tvrdio, četiri mjeseca. Znamo da je, nakon izlaska iz zatvora, najprije boravio u Splitu (sigurno još i 4. listopada, kada je održao predavanje o V. Nazoru) a onda je otišao u drugu emigraciju. Najprije je u Beogradu, 4. studenoga je u Budimpešti, a nekoliko dana kasnije stiže u Pariz.

⁶⁹ Ovako je to formulirao u pismu uredniku: “Dragi gospodine Benešiću, zahvaljujem Bogu što se poslije dvije godine može da govori o Mladoj lirici! Uzevši da za me spremljeni stihovi znače *staru, mrtvu stvar*, ja sam u glavnome zadovoljan izborom g. Lj. Wiesnera (sa *Slavom prolaznosti, Kampanilom, Dobrinom zvona, Sfingom, Manastirom, Mrtvom domovinom; Naše Vile, pa možda i Oproštaj* (ist. S. L.) — to bi moglo da prođe; ali mislim da bi dobro bilo da se *Grad stoljeća* i *Preobraženje kampanila* svakako zamijeni ili s *Ogledalom*, štampanim 1912. u *B. vili*, ili sa *Što šapće vodoskok*, što sam ga prošloga mjeseca poslao *Savremeniku*, ili sa još čim drugim što bih Vam mogao poslati, ako ovako ne biste bili zadovoljni.* (* npr. sa sonetom *Baština* u *Naprednjaku* 1912.)” Pismo je datirano: “Paris, 4. maja 14.” (usp.: SD, sv. XIV, str. 238).

za HML!⁷⁰ Pjesma ipak nije uvrštena u zbornik, a razlog je jasan: *Baština* je politički program *par excellence*, vrlo jasno demonstrira prosvjed mladih prema “očevima”, tj. tadašnjoj političkoj eliti u Hrvatskoj, od koje “mladi” ne samo da više ništa ne očekuju, nego ih se — zbog njihova oportunitizma — stide. Smatramo da je *Oproštaj* nastao prije *Baštine*, jer je nagovještuje, pa se sintagma “krivovirni pravac” ne mora odnositi samo na poetičko nego i na političko.

Pogledajmo sada što je o *Oproštaju* pisano. Iako ga izrijekom ne spominju, prvi kritičari Ujevićeva pjesništva, **Bruno Steiner**⁷¹ i stanoviti **G.**,⁷² zasigurno su ga imali u vidu, ali je u isto doba bilo i onih koje Tinova uporaba “Marulićeve čakavice” nije osobito impresionirala.⁷³ Uz već citirani **Gligorićev** sud — jer se on sigurno odnosi i na ovaj tekst — prvi će značenje soneta precizirati u ranim tridesetim godinama **Ivo Hergešić**. U kontekstu Tinovih “francuskih inspiracija”⁷⁴ ističe da se pjesnik ne odriče “domaćih književnih tradicija” nego “štuje i veliča”

⁷⁰ “*Peku me na licu tri svemira stida,
tište me na duši tri vječnosti mraka
u ime svih onih što nemahu zraka,
u ime svih onih što nemahu vida.
Pritisla su srce četiri hladna zida,
svaki od njih teži kao jedna raka,
i do oka nema sunčevoga traka
koji koru tmine razdire i skida.
Zapis je otaca krvna svetih stvari
u žalosti ropstva i u smradu Rama,
gdje nas vežu naši pretci tamničari.
Predano je meni sto stoljeća srama,
kuća duše posta gri'ehom naših starih,
razbojnička špilja od gospodnjeg hrama.*”

⁷¹ “Od pjesama talentovanog esajiste Augustina Ujevića (...) ističu se one sa patriotskim zvucima”; usp.: “Hrvatska mlada lirika”, *Savremenik*, veljača 1915. Cit. prema izdanju *Hrvatska mlada lirika*, Društvo književnika Hrvatske/Nakladni zavod Znanje (pretisak izvornika + Dodatak /priredio D. J e l i ć /, str. 187).

⁷² Izvornik teksta u ljubljanskom *Slovanu* (br. 3, str. 93, 1915.) nije mi dostupan, pa citiram prikaz D. Gajevića: “I u kraćem informativnom prikazu koji je objavio ljubljanski ‘Slovan’, samo se konstatuje da Ujević u svojim pjesmama opjeva [! – op. a.] prošlost i crkve, da je njegov jezik pun meke ritmike i da podsjeća na dalmatinske pjesnike.” (D. Gajević, Tin Ujević u jugoslovenskoj književnoj kritici, GZH, Zagreb 1988, str. 40).

⁷³ U pogovoru pretisku HML-a D. J e l i ć piše: “Drugi kritičar u istom listu (Blažinić) izrijekom kaže da je Ujević ‘jedan od najslabijih lirskih mladih pjesnika’. Spominje ‘arhaistične školske vježbe Ujevićeve’, misleći (onim ‘arhaistične’) svakako na *Oproštaj*...” (ib., str. 227); “isti list” je *Hrvatska prosvjeta*.

⁷⁴ “A već se u tim ranim pjesmama javljaju predznaci francuske inspiracije, koja tvori važnu komponentu u pjesničkom stvaranju Tina Ujevića: pjesma ‘Vodoskok’ mogla je nastati u Parizu (a evocira možda Luxembourg), druga jedna ima Nervalov stih za epigraf (Les Cydalises), a važni je programatski sonet – pisan čakavskim dijalektom – ‘Oproštaj’ podsjeća na Rimbauda (Bateau ivre) i – Barrèsa”.

Marulića.⁷⁵ Refleksije nakon 1945. dugo nose snažan pečat svoga vremena. Kad ne bismo znali kako je pjesnik (od 1945. do 1950.) bio isključen iz književničke udruge sa zabranom objavljivanja i istodobno bio sotoniziran kao izvorište *dekadencije*, “aktualizacija” koju je **Vlatko Pavletić** objavio g. 1951. činila bi se — unatoč tvrdnji o “ingenioznosti soneta” — nepojmljivim banaliziranjem; ali, tada je bila dug “aktualnoj političkoj stvarnosti”: dakako da “plavca nova” i “puntari” nisu nikakva vidovita slutnja godine 1948!⁷⁶ Na sličan način pjesnika i u času smrti od tobožnje dekadentnosti nastoji spasiti **Vladimir Popović**.⁷⁷ U refleksijama koje su potom slijedile pokazalo se da je *Oproštaj* ostao najvažnijim argumentom za *domaća izvorišta* Ujevićeve poezije, iako ona nisu uvijek i izričito navedena. Tako će **Milosav Mirković**, pišući o odnosu svojega naraštaja prema Ujeviću, u skladu s općom praksom sredine u kojoj živi (od P. Popovića do M. Pantića) zaobići pridjev *hrvatski*, ali će ukazati na Marulića.⁷⁸ U već citiranom ogledu **Š. Vučetić** će višekratno inzistirati na hrvatskoj književnoj tradiciji kao bitnom segmentu Ujevićeve opusa, stavljajući baš Marulića na prvo mjesto,⁷⁹ i izričito će pjesnički izraz *Oproštaja* atribuirati Maruliću.⁸⁰ No, sve do pojave prve monografije o Ujeviću, iz pera **Ante Stamaća**, sonet nije bio podrobije analiziran. Stamać mu pridaje središnje mjesto u razvoju Tinove poetike, u njemu nalazi

⁷⁵ “Mladi je pjesnik — istina — književni buntovnik, ‘puntar’ i vjernik ‘krivovorna pravca’, kreće u novo i nepoznato lišen sviju spona poput simboličke ‘Pijane lađe’ Rimbaudove, ali se pri tom ne odriče domaćih književnih tradicija, nego štuje i veliča ‘Marka Marulića splitskog začinjavca’: *Ki va versih libar množ harvacki skova*. Takove su eto baze Ujevićeve lirike.” (“O pjesmama Tina Ujevića”, *Obzor* 1934, cit. prema OD, knjiga 6, ib., str. 111)

⁷⁶ “20. Zboriti o aktualnosti ili čak osporavati aktualnost Ujevićeve poezije, besmisleno je, uz ingeniozni sonet ‘Oproštaj’, u kojem se nekoliko decenija prije sadašnjih događaja zbilo sav smisao našega postojanja i naše samobitnosti, te se čini, kao da pjesnik nekim stihovima na njih aludira: ‘*Ovdi usrid luke naša mlada plavca / Uzdvigla je jidra voljna, smina i nova. / I hoteći pojti putom svojeg plova / Gre prez vojvode al zakonodavca (...) / Zbogom, o Marule! Pojti ćemo, poni / Žaju imimo velu sunčanoga neba: / Korugva nam čuhta; gremo, mi puntari!*’ (Usp. Vlatko Pavletić, “Kaos na Pragu idealnoga”, *Republika* 7-8, 1951, cit. prema OD, ib., str. 206.)

⁷⁷ “Objava Ujevićeve poezije nije počela u tom i takvom [bez ikakva “izlaza”, op. a.] duhu. To svjedoči pjesma *Oproštaj* (u čakavskom dijalektu Marka Marulića). U *Oproštaju*, na primjer, Ujević vidi usred luke našu mladu lađu koja je ‘uzdignula jedra slobodna, smjela i nova.’ A ima, u toj pjesmi, i ovakva, posljednja, strofa...” (autor citira zadnju kiticu); usp.: Vladimir Popović, “Pogled u jednu viziju Tina Ujevića”, *Vjesnik*, studeni 1955, cit. pr. OD, ib., str. 224.

⁷⁸ “Bio je splitski đak i maštoviti Splitsanin, s praroditeljskim delom Marka Marulića...” (“Ujević i mi”, *Mladost*, Beograd, listopad 1961, cit. pr. OD, ib., str. 273).

⁷⁹ “Ujević je jedno od bitnih ušća i starije i novije naše književnosti. Ne bi stoga dobro bilo zaboraviti, kad se govori o genezi Ujevićeve djela, o njemu kao o našem pravom i hrvatski tragičnom biću, da je Ujević progledavao i počeo pisati u sredini, u gradovima, u sličnoj klimi, gotovo u istim prostorima u kojima su disali i pisali Marulić, Lucić, Zoranić, Gundulić, Kačić i drugi...” (Vučetić, ib., str. 428.)

⁸⁰ “Isto tako nije slučajno jedna od prvih velikih Ujevićevih pjesama, sonet ‘Oproštaj’ (1914), stvorena u Marulićevoj čakavici”. (ib., str. 429)

“ključ” za razumijevanje pjesnikovih dvojbi; čvorišno mjesto njegove pozicije označuje kao “misaonu i životnu podvojenost” koju “sluti” u “ranoj staročakavskoj pjesmi Oproštaj”: putovanje — ostanak.⁸¹ Autor precizira: prva i četvrta strofa su putovanje, krivovirni pravac, tj. heretička struja, a opozicijski je par — Marulić.⁸² Ostavljajući ovdje po strani Stamačev prikaz ove dileme kao bitne za “razumijevanje Ujevićeva pjesništva i života”, istaknimo sljedeće: zaključak da “Ujević u sebi nosi shizmu pobunjenika i vjernika” autor temelji na Tinovu odnosu prema Maruliću,⁸³ koji je snažno i *etički* zasnovan.⁸⁴

U već spomenutom ogledu **Frangesu** je — uz neke elemente “najranijega Ujevića” (*Mrtva domovina, Naše vile*)⁸⁵ — “Drevni i toliko suvremeni ‘Oproštaj’, izrečen u čvrstoj, klesanoj, stamenoj Marulovoj čakavštini, realističan do grafičkog detalja, značajna postaja ove lirike”.⁸⁶ Višegodišnje sustavno bavljenje Marulićevim opusom omogućilo je osvjetljavanje soneta s novoga gledišta: **M. Tomasović** prihvatilo je ali i prvi argumentirano *oprimjerio* staru tvrdnju o “Marulićevoj čakavštini”, pridavši sonetu značenje za svekoliki lik hrvatskoga pjesništva XX. stoljeća,⁸⁷ a **Bratislav**

⁸¹ *Ujević*. Monografija. Biblioteka KOLO, 11, Zagreb 1971, str. 112-113.

⁸² “Taj opozicijski par s nužnim pojednostavljenjima, trenutno predstavlja spoj dvaju mogućih puteva Ujevićeva pobunjenog broda; (...) Pa ipak, upitnost onoga trenutka neodluke, u kojemu se ne zna hoće li brod otploviti ili će ostati vjeran staroj luci, *upitnost te situacije*, dakle, za nas ostaje osnovni smisao ‘Oproštaja’. Ta je situacija, uostalom, autentična situacija Ujevićeve poezije uopće, i on će je u čitavom opusu u stanovitom smislu podržavati.”

⁸³ Tin je “(...) misleći na Marulića očito pomišljao na iskonski poriv duha vlastitog jezika, duha latinizeta, duha univerzalnosti, duha koji je za hrvatsku književnost u Marulića čuvao svoju sredozemnu, kršćansku, konačno latinsku sveobuhvatnost. Odatle smisao naziva ‘dijački i stari’, latinski i staroslavenski, smisao što ga je hrvatska književnost svojom uklopljenošću u pokrete renesanse, humanizma, baroka, još dugo vremena sadržavala, da bi ga u tim većoj mjeri sadržavala i danas. Ujević u sebi nosi *shizmu pobunjenika i vjernika...*” (ib., str. 115)

⁸⁴ “U pjesmi ‘Oproštaj’, kojom se neprestance bavimo, takvo se centriranje, centriranje oko etičke biti čovjeka, sabire u misli na pobožnog Marula” koji “(...) pred Ujevićem po svoj prilici stoji kao uzor intelektualne djelatnosti, onakve kakvu je zamišljala kasnija renesansna humanitas.” (...) Stoji Marulić pred Ujevićem “kao historijski istinito biće, kojega se on upravo s obzirom na način života i na ostavljeno djelo, u kontekstu ‘Oproštaja’ tako intenzivno sjeća. I s jednog drugog stajališta Marulić je Ujeviću simbol jedne od vlastitih strana pjesničkog opstanka. Ujević ovdje Marulića vidi kao pravoga hrvatskog pisca (‘*kī va versih libar množ harvački skova*’), onoga koji je vlastitu jeziku dao dostojanstvo svjetskog jezika, ne samo u smislu lingvističkom, nego i u smislu prave misaonosti.” (Ib., str. 118)

⁸⁵ “Spajanje tradicije i modernosti, pozdravljanje ‘slovućega greba’ Marulićeva i isticanje silne, gotovo bismo rekli uliksovske žudnje za sunčanim nebom, za zovom ustreptale korogve i svijest o nepomirljivoj puntarstvu poezije.” (ib., str. 141)

⁸⁶ Ib., str. 143.

⁸⁷ “On je čak nakanio uskrisiti Marulovu besjedu, odbacivši zazor prema čakavštini, kao što je to učinio i njegov mladenački uzor Antun Gustav Matoš prema kajkavštini. Taj pjesnički priklon možemo tumačiti i specifičnim hrvatskim *felibrižem*. Ujevićev sonet *Oproštaj* teži revivalu Marulićeva leksika, a neki će se izrazi (*plavca, začinjavac*) zaslugom

Lučin s pravom je, potpisujući Ujevićevu fotografiju u istoj knjizi, posebno istaknuo *Oproštaj*.⁸⁸

Napokon, ako se vratimo još jednom segmentu Stamaćeve analize, jasniji će biti prekid sveze koja je postulirana u *Petru Zoraniću: Oproštaj* je, ustvrdio je taj autor, “radikalni prekid s likom dotadašnje hrvatske lirike”, a to znači i s — Matošem.⁸⁹ Ako je to točno, a sve govori da jest, onda je — vratimo se problemu datacije — ovaj sonet mogao nastati (najranije) na prijelomu 1911. i 1912. godine, najvjerojatnije *prije* Ujevićeve prve emigracije (koja će ga krajem veljače 1912. odvesti u Beograd).

U tom smislu ovaj je sonet iskaz *razmeđa*, svjedok prijelomnice, *radikalni prekid* koliko s matoševskim “likom dotadašnje hrvatske lirike”, isto toliko i s Matoševim starčevićanstvom, njegovom interpretacijom *kroatizma*. No, “puntari” su krenuli na putovanje s popudbinom koju će afirmirati:

“Budi da smo virni krivovirna pravca,
Ništar manje čtîmo (koko i zemlja ova)
— Kî va versih libar množ harvacki skova —
Marulića Marka, splitskog začinjavca.”

Samo na tom temelju bilo je moguće nekoliko godina poslije i napustiti integralizam i vratiti se kroatizmu kao *temelju*, razvidnom u proznim tekstovima koje Ujević, uz snažnu podršku značenja Marulićeva opusa, piše godine 1915. Taj kroatizam više nije matoševski, jer to povijesno više nije mogao biti za Ujevićev naraštaj.

toga soneta vratiti u moderni pjesnički leksik, izgubiti obilježje arhaizma, kao što će i sintagma *splitski začinjavac* biti prihvaćena kao Marulićev epitet. U takvoj jezičnoj opremi i besprijekornom sonetističkom artizmu Ujevićeva pjesma estetski je dozvala pjesnika *Judite* u tekuću hrvatsku poeziju. I kritička recepcija bila joj je sklona, budući da se *Oproštaj* uvršćivao redovito u antologije. Izvanliterarna poruka ovdje nije bila toliko važna, koliko njena reafirmacija Marulićeve izvorne riječi u modernističkoj simulaciji. Ujević se, dakle, obraća toj riječi interleksičkim i intertekstualnim postupkom, čak i oponašanjem pravopisa *Judite* iz 1521, što je nova vrijednost u odnosu hrvatskih pjesnika prema svojem ‘otcu’. Takav postupak zadugo je ostao pojedinačan.” (Marko Marulić Marul, monografija, Zagreb-Split 1999, str. 290-291.)

⁸⁸ “Među svim gestama kojima su hrvatski književnici iskazali štovanje svojem slavnom predhodniku, zacijelo je najslavnija i najljepša ona Tina Ujevića; sonetom *Oproštaj* premostio je stoljeća, da bi upravo iskazujući *hommage* drevnom začinjavcu najavio nove putove hrvatskoga pjesništva.” (Ib., str. 190)

⁸⁹ S t a m a ć, ib., str. 115.

Srećko Lipovčan

TIN UJEVIĆ AND MARKO MARULIĆ
(THE DIVERSITY AND RELEVANCE OF TIN'S MARULOLOGICAL
WRITINGS AND FRAGMENTS)

The oeuvre of Tin Ujević contains a total of 18 writings or fragments in which Marko Marulić is mentioned, although only 12 of them are really relevant (in the others he is mentioned for the sake of others), two sonnets and ten prose items. They were written and printed in the period between 1910 and 1930. Reception of Ujević's works to date has paid attention largely to the sonnets, and has almost totally neglected the prose. Looking at these writings as a thematic whole, and bearing in mind the state of the reception, it is the task of the paper to sort them typologically, describe them and show their contextual and functional characteristics. The pieces about Marulić in Ujević, the paper urges, are relevant examples of Marulić in the 20th century, an important locus for understanding Ujević's thinking about the cultural tradition and contemporary reality and some of them are exemplary items of the great art shown in his poetry and prose.

An analysis of this thematic unit shows that the writings have a pronouncedly programmatic importance, and tell of the reality in which they were written and published, in line with the diverse intentions of the author, who passed through various phases of political belief in his public work, whether literary, journalistic or overtly political. From this point of view, 11 of the items could be sorted into three groups, showing three periods of Ujević's intellectual development: the Croatian nationalism of a liberal Starčevićian nature (autumn 1910 to spring 1911); integral Yugoslavianism (January 1913) and a return to Croatian nationalism that Ujević believed to be compatible with the idea of the common Yugoslav state (spring 1914, summer and autumn 1915, spring 1930). The without doubt best known and most important, culturally and poetically speaking, sonnet, *Farewell*, is dealt with separately, outside this group, since it is not known when it was written. Its complex structure without doubt points to some boundary time, some important watershed in Ujević's life and intellectual development. The paper shows that the sonnet cannot have been written the same year it was published (1914) as believed hitherto, and suggests an earlier time, the end of 1911, and the beginning of 1912.

The work devotes attention to the most relevant comments about Tin's Marulićian work in scholarship and literary journalism. Distinctions are made between evaluations that seem correct and those that cannot be accepted. Finally, consideration of these works as a whole and research into their joint relationships confirms the idea that this is one of the most important Croatian literary oeuvres to reflect, in a way that is important for today too, the exceptional importance of Marko Marulić within the paradigm of Croatian culture as being concerned both with the heritage and yet open to European currents as well.